

*Пушкіна Л. Й., Пушкіна З. П.**

ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО УЧИТЕЛЯ – ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

У статті розкрито значення якості мовлення вчителя (багатства, виразності, образності, яскравості, емоційності, доступності) для успішності його педагогічної діяльності.

Значущою залишається роль вчителя – майстра педагогічної праці, громадянина, носія загальнокультурних і національних цінностей, основою професіоналізму якого є постійне самовдосконалення.

Учителю необхідно вміти яскраво й переконливо виражати свої почуття, володіти прийомами впливу на увагу аудиторії, умінням керувати своїм психофізіологічним станом та творчим самопочуттям для успішної організації спілкування та взаємодії з учнями. Тому варто звернути увагу на образність та гнучкість мислення, уміння привертати й утримувати увагу учнів, мовленнєву виразність вчителя – педагогічну майстерність, найвищий рівень якої виявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних результатів, забезпечує високий рівень самоорганізації педагогічної діяльності. Важливого значення набувають мімічні, пластичні, інтонаційні, мовленнєві вміння педагога, його емоційність, адекватне сприймання дітей.

Ораторське мистецтво є специфічною сферою діяльності. Учитель повинен говорити логічно, дохідливо й переконливо. Педагогічна професія вимагає від педагога високого рівня навичок переконання, він має бути ритором, яскравою особистістю, впливати своєю чарівністю, словом і вдачею, професіоналізмом.

Учителеві необхідно використовувати принципи античної педагогічної риторики: «Учити, радувати, спонукати!».

Актуальність даної теми зумовлена: дефіцитом ораторської культури; недостатнім рівнем розробки проблем риторики в Україні; потребою підвищити загальну культуру спілкування завдяки досконалому володінню засобами комунікації.

Сучасні вимоги до педагога висвітлені в законі «Про загальну середню освіту»: «Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах середньої освіти» [2]. Він повинен бути людиною культури і вселюдських цінностей, провідником ідей державо-

* © Пушкіна Л. Й., Пушкіна З. П.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

творення і демократичних змін, людиною великої душі й доброго серця. Любов до дитини – це, за словами В. Сухомлинського, «плоть і кров вихователя як сили, здатної впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – це все одно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору» [3]. Йдеться про мудру, добру й вимогливу любов, що вчить жити.

Справжній педагог повинен працювати на майбутнє, випереджуюти свій час. Місія його – бути посередником, між дітьми та системою ідей, традиціями, культурою свого народу і людства. Його обов'язок – виховувати гідних людей, здатних примножувати здобутки людської цивілізації.

Важливу роль відіграють особистісні якості педагога, його чуйність до іншої людини, гуманність у помислах і діях, єдність вимогливості й поваги, бо саме у вимогливості до людини й полягає повага до неї.

Працю справжнього педагога живить віра в людину. Він повинен бути оптимістом, глибоко вірити в сили й можливості дітей, бачити насамперед усе краще, «проекувати хороше» (А. Макаренко).

Обов'язковою нормою у ставленні вчителя до учнів є справедливість. Будь-які прояви несправедливості з боку педагога (виділення «любимчиків», необ'єктивне оцінювання знань, необґрунтовані вимоги, безпідставне обвинувачення, тощо) ранять дитячі душі, обурюють учнів і завдають непоправної шкоди справі навчання й виховання.

Необхідною для вчителя є позитивна емоційна налаштованість (уміння залишати за дверима школи неприємні переживання, погані настрої). У стосунках з учнями потрібне почуття міри, неприпустимість крайнощів, що виходять за межі пристойності й педагогічної доцільності. Учитель завжди має бути твердим, непохитним, послідовним у своїх вимогах і водночас гнучким, здатним переглянути окремі свої рішення й вимоги, якщо це зумовлено конкретними обставинами та інтересами справи. Він є старшим другом, товаришем учнів, але насамперед їхнім наставником, керівником. Тому дружні взаємини вчителя й учня не повинні переходити у фамільярність та панібратство. Він завжди доброзичливий, але не ліберальний, чемний і делікатний, але не улесливий; щедрий на похвалу, але не захвалює учнів.

Відчуття учителем учня, усвідомлення своєї ролі в педагогічному процесі й мети своїх виховних дій зумовлює педагогічний такт, сутність якого у творчому вмінні обирати в кожному окремому випадку такий підхід (словом, тоном, поглядом, жестом, мімікою), що оберігає честь і гідність учнівського колективу, кожного учня, не принижуючи і не возвеличуючи його честі й гідності.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Надзвичайно важливою характеристикою діяльності вчителя є його мовленнєва культура. Мова – найважливіший засіб спілкування учителя з учнями, головний інструмент педагогічної праці. Це засіб безпосереднього впливу на свідомість і поведінку учня.

Показники мовленнєвої культури – це змістовність, логічність, точність, ясність, стислість, простота, емоційна виразність, яскравість, образність, барвистість мовлення, правильна літературна вимова, вільне, невимушене оперування словом, фонетична виразність, чітка дикція, правильне використання логічних наголосів та психологічних пауз, взаємна відповідність між змістом і тоном, між словами, жестами, мімікою.

Особливим у мовленні є постановка голосу, його тон. Одне й те ж слово можна сказати так, що воно прозвучить упевнено або нерішуче, приємно або неприємно. З учнями треба говорити так, щоб вони відчували в мовленні педагога його волю, душу, культуру.

Учитель – головна фігура педагогічного процесу. Його особистий приклад – могутній фактор виховного впливу. Спілкуючись з учнями, учитель виховує не тільки словом, а й усіма якостями своєї особистості. Діти, говорив Л. Толстой, переймаються прикладом у сто разів сильніше, ніж найрозумнішими повчаннями. Вплив авторитетного педагога залишає свій відбиток на все їхнє життя. «Золотим правилом» науки виховання вважав К. Ушинський тезу: «Учителеві треба бути таким, якими він хоче бачити своїх вихованців».

Позитивні якості вчителя становлять основу вчительського авторитету – це його ерудиція, глибокі фахові знання, справедливість, толерантність, прихильне ставлення до людей, принциповість, людяність, єдність слова й діла, високе почуття відповідальності. Він повинен бути привабливим для учнів не тільки розумом і почуттями, знаннями й уміннями, а й своєю зовнішністю, тобто володіти педагогічною майстерністю.

Головне завдання вчителя – навчати й виховувати. Учитель як носій знань передає їх учням, і чим обізнаніший він сам, тим краще засвоять науку діти. З часом, коли обсяг знань збільшився, змінилось бачення дидактичної функції вчителя. Головним стало не передавання знань, а формування вмінь здобувати їх самостійно, бути організатором процесу засвоєння знань, уміти створювати сприятливі умови для розвитку творчого потенціалу дитини, її саморозкриття, самореалізації через творчість, у забезпеченні демократичних засад освітнього процесу.

Учителеві необхідна певна методична гнучкість, оскільки він має справу з відповідними поєднаннями в різних дітей різних типів знань. Виховуючи, педагог повинен уміти трансформувати поставлені суспільством перед школою цілі в кон-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

кретні педагогічні завдання – формування необхідних особистісних якостей у кожного школяра; спрямовувати виховну роботу так, щоб загальнолюдські цінності вкоренилися у свідомості та поведінці учнів; вибирати різноманітні види викладацької та виховної діяльності для реалізації цих завдань.

Педагогічна конструктивна діяльність пов'язана з відбором та композицією навчально-виховного матеріалу відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів, з визначенням структури своїх дій та дій учнів, з установленням взаємин учителя з учнями, колегами, батьками та громадськістю, що дає змогу враховувати й задовольняти потреби та інтереси дітей, оцінювати ефективність педагогічного впливу, корегувати його відповідно до розвитку колективу. У цьому процесі важливі професіоналізм, світогляд, моральність учителя, його вміння організовувати діяльність дітей, спонукати їх до самовиховання, тобто оволодіння педагогічною майстерністю.

Визначальною складовою педагогічної майстерності є педагогічні здібності – уміння викладати матеріал доступно, цікаво, чітко, ясно, виявляючи винахідливість, щоб викликати розумову активність школярів, внести в навчально-виховний процес щось нове, незвичайне, що торкається не тільки розуму, а й почуттів; «розбудити», «розбуркати» розум дітей; організувати учнів, утягнути їх у різні види творчої діяльності; організувати власну діяльність (точність, акуратність, зібраність, відповідальне ставлення до справи).

Майстер педагогічної справи – це той, хто вміє встановлювати правильні взаємини з учнями, викликаючи цим у них довіру, доброзичливість, готовність йти разом з педагогом; той, хто вміє проникати у внутрішній світ дитини. «Потрібно вміти читати на людському обличчі, – говорив А. С. Макаренко, – на обличчі дитини... Нічого хитрого, нічого містичного немає в тім, щоб по обличчю дізнаватись про деякі ознаки широсердечних рухів» [1]. Це – «друге бачення» вихователя, це вміння вловлювати тонкі й дуже, складні прояви психічного життя людини, бачити психічний стан школяра.

Уміння бачити в людині все людське народжується в результаті живого контакту вчителя й учня, тоді і на уроці, і на перерві вчитель живе помилками і здогадками дітей, їх знахідками й ідеями.

Досить цінними для учителя є його здібності за допомогою твердого слова домагатися потрібного результату, впливу, що змушує учнів погодитись з установкою педагога, прийняти її; це здатність вселяти впевненість, переконувати в правоті своїх дій і вчинків.

Авторитет учителя повинен іти від дітей. Авторитет «зверху», тобто нав'язаний, до вселяння не приводить; однією вимогливістю і твердістю впливу домогтись не можна.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Педагогу необхідно володіти інформацією, глибокими знаннями з відповідної галузі науки, що допомагає вчителю йти в ногу із сучасною науковою думкою, вільно володіти навчальним матеріалом, творчо підходити до проблем, які ставить перед ним навчально-виховна робота.

Хотілося б навести кілька прикладів, коли ораторське мистецтво вчителя допомагає спонукати учнів до творчої діяльності не тільки на уроках, а й викликає інтерес до предмета, бажання глибше вивчати його та знаходити шляхи здійснення своїх особистих мрій.

Приклад із досвіду вчителя фізичної культури Пушкіної Людмили Йосипівни.

– Перший клас. Перший урок фізичної культури. Враження, що попала в дитячий садок. Ось хлопчик стоїть боком, щось поправляє на футболці, а дівчинка рядом штовхає його: мовляв, стань рівненько, інші шепочуться. Такі вони кумедні.

Вітаюсь. А в відповідь різноголоса хвиля дитячих привітань. Як тут не посміхнутись?!

Даю тихий сигнал свистком.

Тишина.

Діти! Скажіть, що найдорожче в світі?

(Відповіді: «мій велосипед», «ноутбук», «А мені мама казала, що я в неї найдорожча»).

Підхоплю останню думку. Найдорожче в світі – життя людини, його треба берегти.

Кожен повинен берегти своє життя і життя всіх людей, що оточують його.

Я вчитель фізичної культури. На уроках ми будемо вчитись правильно виконувати фізичні вправи, по правилам проводити ігри з м'ячем, зі скакалкою, щоб зміцнювати своє здоров'я і ніколи не хворіти.

Як же хочеться, щоб ці маленькі першачки вирости здоровими, енергійними, щоб стали відомими спортсменами на весь світ.

Я сама учасник Олімпійських ігор і, проводячи олімпійські уроки з фізичної культури, відчуваю доброзичливість і повагу з боку своїх вихованців, особливо коли розповідаю про свої спортивні перемоги.

У душі жевріє віра в те, що колись майбутніми рекордсменами з різних видів спорту будуть випускники моєї гімназії.

А ось приклад учителя математики Пушкіної Зої Пилипівни.

– Заходжу в клас. Тривожно переступаючи поріжок, обвела поглядом милі дитячі личка. Тепло радості й якийсь незвичайне почуття охопило душу. Це майбутнє України, це моя зміна. Я посміхнулась. А вони – п'ятикласники, яких бачу вперше, дивились на мене, затамувавши подих; вдумливо насуплені брови, загадковість поглядів, надія на щось казково-цікаве – вловила я в їхніх поглядах.

– Добрий день! Ой. Які вже дорослі, симпатичні. А ж вам пасує гімназична форма!

Я вчитель математики – науки, що є царицею всіх наук.

А як ви міркуєте? Чи може без неї людина прожити?

(Дитячі думки. Усне анкетування про ставлення до предмета, у чому труднощі, радості).

Я вірю, що ви полюбите математику; вона допоможе вам логічно

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

мислити, приймати правильні рішення в найскладніших життєвих ситуаціях, навчить впевнено орієнтуватись в лабіринтах інших наук.

Такі бесіди-знайомства допоможуть викликати зацікавленість предметом, спонукатимуть дітей до творчої діяльності на уроках.

Роздуми про ораторське мистецтво, як основу педагогічної майстерності дозволяють зробити висновки.

За словами А. С. Макаренка, учні простять своїм учителям і строгість, і сухість, і навіть причепливість, але не простять поганого знання справи.

Педагогічна біографія вчителя індивідуальна. Не кожен відразу стає майстром. У деяких йде на це багато років. Може статись, що окремі педагоги так і залишаються в розряді посередніх.

Щоб стати майстром, творцем, учителю треба опанувати закономірності й механізми педагогічного процесу. Це дозволить йому педагогічно мислити й діяти, тобто самостійно аналізувати педагогічні явища, розчленовувати їх на складні елементи, осмислювати кожну частину в зв'язку із цілим, знаходити в теорії навчання й виховання ідеї, висновки, принципи, адекватні логіці розглянутого явища; правильно діагностувати явище – визначати, до якої категорії психолого-педагогічних понять воно відноситься; знаходити основну педагогічну проблему й способи її оптимального вирішення.

Професійна майстерність приходить до того вчителя, що спирається у своїй діяльності на наукову теорію. Ясно, що при цьому зустрічаються неабиякі труднощі.

Педагогічна майстерність виражає високий рівень педагогічної діяльності, володіння педагогічною технологією, а також і особистість педагога в цілому, його досвід, громадянську й професійну позицію.

Майстерність учителя неможлива без уміння виступати не тільки змістовно, цікаво, але й красиво, естетично привабливо. «Треба не тільки сказати, що треба, а й не сказати, що не треба» (Цицерон).

Ораторське мистецтво передбачає вміння імпровізувати, згортати й розширювати усну інформацію залежно від обставин. Мовлення не повинно бути уривчастим, «буяти» паузами або словами-паразитами, вигуками типу «е-е», «м-м». Емоційність мовлення підвищується, коли використовуються метафори, порівняння, гіперболи; успішними будуть доречні прислів'я, приказки, афоризми, забавні історії з життя вчених, крилаті слова.

Щоб стати майстром педагогічної справи й бути при цьому гарним оратором, необхідно докласти чимало зусиль, а щоб не боятись змарнувати їх, слід постійно вдосконалювати свої вміння, поглиблювати знання, розвивати свій творчий потенціал.

Література:

1. Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности / А.С.Макаренко. – М. : Педагогика, 1972. – 334 с.
2. Про загальну середню освіту : Закон України // Інформаційний збірник МО України. – 1999. – № 15 (серпень). – С.6 – 31.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. / Василь Сухомлинський. – Т.2. – К.: Рад. школа, 1976. – 670 с.

Сухомлин В. Ф.*

**ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ
РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ**

У статті акцентується увага на розвитку творчих здібностей учнів на уроках іноземної мови під час проектної роботи.

У період реформування системи освіти в Україні перед школою стоять важливі завдання, серед яких першочергове – формувати всебічно розвинену особистість, здатну творчо мислити, ініціативно діяти, відчувати себе відповідальним громадянином держави.

Орієнтація на європейський рівень освіти вимагає від сучасного уроку розширення педагогічних горизонтів: використання новітніх форм і методів навчання, інтеграції знань, формування в учнів уміння використовувати знання на практиці, застосовувати їх у подальшому житті.

Ми вважаємо, що саме урок іноземної мови покликаний виховувати творчу особистість, здатну адаптуватися до мінливих умов сучасності. Учитель – це той же вчений, але у своїй особливій лабораторії, де він, всебічно вивчаючи учнів, невпинно творить, щоденно веде пошуки найдосконаліших методів навчання й виховання [2].

Тему розвитку творчої особистості досліджували, зокрема, В. Андреев, Д. Богоявленська, Г. Гарднер, Й. Леванда, А. Лентьев, А. Маслов, С. Сисоева. Інтегрований підхід як умову єдності навчання й виховання висвітлювали відомі вчені Г. Лозанов, М. Скаткін та інші.

Сьогодні перед учителем англійської мови постає нелегке питання, як зробити, щоб урок був цікавим для учнів, розкрив їх творчий потенціал особистості, поставив її в ситуацію самостійного пошуку, сприяв розширенню кругозору. На наш погляд, саме проектна робота – найвдаліший метод розвитку креативності учнів, найбагатша форма залучення до дослідницької, пошукової роботи, чудова можливість спонукати дітей до експерименту, знаходження нових шляхів розв'язання тих чи інших проблем, справжній відпочинок від рутини. Саме тому ми

* © Сухомлин В. Ф.